

Όμηρου Όδύσσεια. Μετάφραση Δ.Ν. Μαρωνίτη. Όριστική έκδοση, Θεσσαλονίκη (Δ.Ν. Μαρωνίτης & Ίνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν) 2006.

Ό Δ. Μαρωνίτης ἀσχολήθηκε πολὺ νωρὶς μὲ τὸν κόσμον τοῦ Όμηρου. Ἡ ἐπεξεργασία ὀμηρικῶν θεμάτων ἄρχισε μὲ ἀφορμὴ τὴν διδασκαλία γιὰ τὸν Όμηρο ἀπὸ τὸν καθηγητὴ του Ἰωάννη Θ. Κακριδῆ. Ό Μαρωνίτης ἀσχολήθηκε ἰδιαίτερα μὲ τὴν *Όδύσσεια*, ἀπὸ τὴν ὁποία μετέφρασε ἀργότερα τὶς ραψωδίες ἀρχικὰ μεμονωμένα, καὶ ἐφεξῆς σὲ αὐτοτελεῖς τόμους: α, ε, ζ-μ, Ἀθήνα (Στιγμῆ) 1991-1994, β-δ, ν-τ, ψ, Ἀθήνα (Καστανιώτης) 1995-2000, ἐνῶ παράλληλα ἐπεχείρησε νέα μετάφραση τῶν ραψωδιῶν ι (1993), ξ (1997), π (1998), ϕ (2000), χ (2001). Ἡ πρώτη συνολικὴ έκδοση τῆς μετάφρασης τῆς *Όδύσσειας* πραγματοποιήθηκε το 1996, Ἀθήνα (Καστανιώτης) στὸ πολυτονικὸ περιέλαβε τὶς ραψωδίες α-μ. Οἱ λοιπὲς ραψωδίες ν-ω παρουσιάσθηκαν το 2001, Ἀθήνα (Καστανιώτης).

Ό Μαρωνίτης προσκολλήθηκε στὴν μετάφραση τῆς *Όδύσσειας* καὶ παρουσίασε κατὰ καιροὺς τὶς ραψωδίες χωριστὰ ἢ ἐπιλεκτικά. Τελικὰ παρουσίασε τὴν μετάφραση ὄλων τῶν ραψωδιῶν σὲ «ὀριστικὴ έκδοση» (στὸ μονοτονικὸ) τὸ 2006 ἀπὸ τὸ Ίνστιτούτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη).

Ἡ ἀπόφαση τοῦ Μαρωνίτη νὰ μεταφράσῃ τὸν Όμηρο σημαίνει πῶς ὁ ἀρχαῖος ποιητὴς εἶχε μιλήσει βαθιὰ στὴν ψυχὴ του, ὥστε ν' ἀγαπηθῆ γιὰ τὴν ἀξία του. Καὶ ἀναμφίβολα ὁ Μαρωνίτης ἔδωσε κατὰ καιροὺς πολλὰ δείγματα τῆς ἀγάπης καὶ πίστεως του στὴν ἀξία τοῦ ποιητῆ, ἀφοῦ τὸν ἀγκάλιασε γιὰ χρόνια πολλὰ μὲ ἀφοσίωση, συγγράφοντας εὐάριθμα πονήματα σὲ ὀμηρικὰ θέματα, τὰ ὁποῖα ἀργότερα μεγεθύνοντας συμπεριέλαβε στὸ βιβλίον του *Όμηρικὰ Μεγαθέματα*, Ἀθήνα (Κέδρος) 1999, 2005.

Ἡ μετάφραση τῆς *Όδύσσειας* εἶναι σὲ στίχο πεζολογικῆς φόρμας. Παρὰ τὴν πολὺχρονη καὶ κοπιαστικὴ δουλειὰ τοῦ μεταφραστῆ, τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ξεπέρασε προηγούμενες μεταφράσεις (καὶ εἶναι πολλὲς) μὴδὲ κατάφερε νὰ φθάσῃ τὴν ἐξᾶίσιον ἔμμετρον μετάφραση τῶν Ν. Καζαντζάκη-Ι. Κακριδῆ. Γενικὰ πρόκειται γιὰ ἐλεύθερον ἀπόδοση τοῦ ὀμηρικοῦ κειμένου, γιὰ τὴν ὁποῖαν ἐκφράζονται πολλὲς ἐνστάσεις.

Πρέπει ἐκ προοιμίου νὰ τονισθῆ πῶς ἰσότιμη μὲ τὸ πρωτότυπον

μετάφραση είναι αδύνατη· όσο και αν πασχίξει ο μεταφραστής· είναι επιδίωξη που δεν θα επιτευχθεί ποτέ. Η μετάφραση ποτέ δεν θα έχει αξία, γιατί κυνηγά το αδύνατο «ν' αναστήσει την ανώτατη πνευματική έκφραση σ' ένα ξένο λόγο, που είναι ή έκφραση ενός άλλου κόσμου» (Ι.Θ. Κακριδής).

Η μετάφραση ωστόσο κειμένου (κάθε κειμένου γραμμένου σε γλώσσα διαφορετική από την λαλούμενη του αναγνώστη) είναι αναγκαία, λόγω αδυναμίας του αναγνώστη να κατανοήσει την γλώσσα του πρωτοτύπου κειμένου. Υποβάλλεται τότε σε δοκιμασία ο μεταφραστής, που γνωρίζει άριστα την γλώσσα του πρωτοτύπου και αγωνίζεται να την μεταφέρει στην όμιλουμένη, την δική του και του αναγνώστη. Κάθε όμως προσπάθεια να μεταφράσωμε, ώστε να επιτύχωμε ισότιμη έκφραση με το πρωτότυπο, θά μās εκθέτει. Πολλοί φιλόλογοι διατείνονται πώς ή μετάφραση είναι θάνατος της κατανόησης. Και να μεταφέρω εδώ τον όμηρικόν στίχο: *ἐπειή φατ' ἀρισφαλεῖ ἔμμεναι οὐδὸν* (ρ 196), «γιατί κι ἐσεῖς τὸ λέτε, ὁ δρόμος εἶναι ἀνώμαλος».

Στὸ κακοτράχαλο τοῦτο πεδῖον τῆς μετάφρασης ὁ Μαρωνίτης πορεύθηκε μὲ θάρρος καὶ μὲ τὴν πεποίθηση πὼς προσέφερε τὴν «οῤιστικὴ ἔκδοσιν», ἀδιαφόρησε ὅμως γιὰ τὸ τί θὰ μπορούσε νὰ ἔχη συμβῆ.

Ὁ ὀμηρικὸς στίχος, ὡς γνωστόν, ἀπαρτίζεται ἀπὸ 15 ἕως 17 συλλαβές, ἐπομένως ἀνάλογη πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ ἔκτασις τοῦ στίχου στὴν μετάφραση. Ὁ ἐλεύθερος στίχος, χαρακτηριστικὸς τῆς σύγχρονης ποίησης, ἀδυνατεῖ ν' ἀποδώσῃ τὴν αἰσθητικὴ ὁμορφίαν καὶ τὴν ἰσορροπημένην ἁρμονίαν τοῦ ὀμηρικοῦ στίχου. Ἡ ἀπορρυθμιστὴς δομικῆς ἁρμονίας τοῦ στίχου στὴν μετάφραση, πού γίνεται *εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε*, γιὰ νὰ δώσωμε τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἐλεύθερης ἁμετρικῆς ποίησης, δὲν ταιριάζει στὴν σοβαρότητα καὶ τὸ ὑψηλὸν ὕψος τοῦ Ὀμήρου.

Ἡ ἀπουσία ποιητικοῦ ρυθμοῦ προδίδει περιφρόνησιν στὴν ὀμηρικὴ ποίηση. Ὁ ρυθμὸς στὰ ὀμηρικὰ ποιήματα ἦταν στοιχεῖο ἀπαραίτητο γιὰ τὴν ἀποστήθισιν τοῦ ποιήματος, ἐνῶ συνακόλουθα ἐρρυθμίζε ἁρμονικὰ τὸν λόγον μὲ τὴν ἀπαγγελίαν του σὲ ἓνα μουσικὸν ρετσιτατίβον. Τὴν ἰκανότητα αὐτὴν τοῦ Ὀμήρου νὰ τραγουδήσῃ ὥραϊα θὰ πρέπει καὶ ἐμεῖς νὰ αἰσθανθοῦμε στὴν μετάφραση. Ἡ μετάφραση πρέπει νὰ μελοποιῇ τὸν ὀμηρικὸν στίχον.

Τὸ ὀμηρικὸν ρυθμικὸν μέτρον (δακτυλικὸν ἑξάμετρον) ἦταν τότε προ-

σωδιακὸ (μακρὰ-βραχεῖα συλλαβῆ). Τὴν προσωδιακὴ ἀπώλεια θὰ μπορούσε ν' ἀναπληρώσῃ ὁ τονικὸς ρυθμὸς μὲ τὸ ν' ἀποδοθῆ τὸ ἀρχαῖο κείμενο μὲ ἀνάλογο τονικὸ (δυναμικὸ τόνο) μέτρο (δακτυλικὸ δεκαπεντασύλλαβο).

Μερικοὶ σύγχρονοι μεταφραστὲς ἀπετόλμησαν μὲ ἐπιτυχία νὰ ἀποδώσουν τὸ δακτυλικὸ προσωδιακὸ μέτρο μὲ δακτυλικὸ τονικὸ, ὥστόσο οἱ περισσότερες νεοελληνικὲς μεταφράσεις ἔχουν γίνει σὲ ἰαμβικὸ δεκαπεντασύλλαβο, τοῦ ὁποῖου ἡ χρῆση εἶναι ευκολώτερη καὶ ταιριάζει στὸν χορευτικὸ ρυθμὸ τῶν κυκλικῶν χορῶν. Τοῦτο ὅμως ἀπάδει πρὸς τὸν ὁμηρικὸ στίχο, ποῦ δὲν ἦταν χορευτικὸς ἀλλὰ ἀπαγγελτικὸς.

Στὴν μετάφραση τοῦ Μαρωνίτη εἶναι ἐμφανῆς ἡ μετρικὴ ἀσυμμετρία. Ὁ λόγος γίνεται συχνὰ βάδισμα πάνω σὲ ἀνώμαλο δρόμο, ὅπου σὲ κάθε βῆμα σκοντάφεις. Θὰ ἦταν προτιμότερο ἡ μετάφραση νὰ γινόταν σὲ λυρική πρόζα.

Ἡ αὐτοπεποιθὴση τοῦ εἰδικοῦ ὁδηγεῖ τὸν Μαρωνίτη σὲ μεταφραστικὲς ὑπερβάσεις μὴ ἀποδεκτὲς, ὅπως εἶναι οἱ πληθωρικὲς φράσεις, ἡ πολυλεκτικὴ καὶ περιφραστικὴ δομὴ, ποῦ διασπᾶ τὸν γεροδεμένο λόγο τοῦ Ὀμήρου σὲ συνονθύλευμα κοινοτοπιῶν. Τοῦτο προφανῶς γίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία τοῦ Μαρωνίτη νὰ φθάσῃ σὲ οὐσιαστικώτερη κατανόηση τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου. Ὡστόσο ὑπερβαίνει τὰ ἐπιτρεπόμενα καὶ ἀφήνει τὸν ἑαυτό του νὰ ξεγελιέται μέσα σὲ δρόμους φανταστικοὺς ἢ κάποτε ὀλοφάνερα σφαλεροῦς. Ἀφήνει στὴν ἄκρη τίς λεπτὲς διαφορὰς τῶν συνωνύμων καὶ ξεχνᾶ τὴν ὁμορφιὰ τῆς μεταφορᾶς δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τοῦ τὴν πρωτοτυπία μιᾶς σύνταξης ἢ τὴν πρωταρχικὴ χρῆση μιᾶς λέξης δὲν τὸν ἀπασχολεῖ ἡ χρῆση τῶν χρόνων καὶ τῶν ἐγκλίσεων (καὶ ἡ ἰδιαίτερη σημασία ποῦ ἐκφράζουν ἔτσι οἱ ρηματικοὶ τύποι), καὶ γενικὰ τοῦ ξεφεύγει ἡ ὁμορφιὰ ποῦ χαρίζει τὸ πρωτότυπο κείμενο.

Ἀκόμη ἀφήνει ἀσύνδετες τίς προτάσεις μὲ ἀπουσία τῶν εἰσαγωγικῶν συνδέσμων (γάρ, ἐπεὶ στὸ πρωτότυπο), ποῦ καθορίζουν τίς λεπτομέρειες μὲ τὴν διάκριση τοῦ εἶδους τῶν προτάσεων.

Ὁ μεταφραστὴς ἀδιαφορεῖ γιὰ καθιερωμένους κανόνες καὶ ἀρχές τῆς μετάφρασης. Εἶναι πεπεισμένος ὅτι πρέπει νὰ χρησιμοποιηθῆι ἡ ἴδια λέξη καὶ ἡ ἴδια φράση τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου καὶ στὴν μετάφραση, ἀδιαφορῶντας γιὰ τὸ ὅτι ἡ σημασία διαφοροποιεῖται. Ἡ χρῆση τῆς ἴδιας λέξης τοῦ ἀρχαίου κειμένου καὶ στὴν μετάφραση ἐνέχει

ἄμεσα τὸν κίνδυνο τῆς παρανόησης. Εἶναι παγίδα, ὅπου ἐλλοχεύει ὁ φόβος νὰ χαλάσωμε τὴν μετάφραση. Ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ ἴδια λέξι χρησιμοποιηθῆται στὴν νεοελληνικὴ κοινὴ, δὲν ἔχει τὴν ἴδια σφριγηλὴ διάσταση ποὺ κρατοῦσε στὴν ὀμηρικὴ ἐποχὴ· τῶρα ἔχει γίνεαι ἀναιμική, ἔχει χάσει τὸ ζωντανὸ περιγράμματά της. Ἄν πάλι θέλωμε νὰ ἀναστήσωμε λέξεις ποὺ ἔχουν ξεχασθῆ ἐντελῶς, εἶναι σὰν νὰ κτιζώμε οὐρανοξύστη μὲ πλιθιά.

Π.χ. ἡ λ. *σῶμα* (λ 53) δὲν πρέπει νὰ κρατηθῆ στὴν μετάφραση («τὸ σῶμα μας (sic) ἐμεῖς το ἀφήσαμε»), ἀφοῦ ἐκεῖ σημαίνει ἀποκλειστικὰ «τὸ νεκρὸ σῶμα», τὸ «κουφάρι». Το ἴδιο καὶ στὸ ω 187 *σώματ' ἀκηδέα κείται ἐνὶ μεγάροις*, ποὺ μεταφράζεται ὀρθότερα (ἄλλ' ὄχι τέλεια) «τὰ νεκρά μας σώματα κείτονται ἀφρόντιστα». Ὅταν ὁ ἀκροατὴς ἄκουε τὸν ραψωδὸν ν' ἀπαγγέλλῃ (φ 85) *νήπιοι ἀγροῖωται* πῆγαινε ὁ νοῦς του στὴν «διανοητικὴ δύναμη» ποὺ ἔχει τὸ «νήπιον» καὶ ὄχι στὴν εἰκόνα τοῦ μικροῦ παιδιοῦ ἀπὸ ἐνὸς ἔτους μέχρι ἕξι ἐτῶν. Ἔτσι παραποιεῖται τὸ ὀμηρικὸ νόημα καὶ καθίσταται ἡ νεοελληνικὴ μετάφραση ξένη πρὸς τὸ σύγχρονο γλωσσικὸ αἴσθημα. Ἡ ἀδυναμία αὐτὴ γίνεται ἀντιληπτὴ ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν μεταφραστὴ, ποὺ ἀναγκάζεται ν' ἀποδώσῃ (ἄστοχα παρὰ ταῦτα) τὸ *νήπιοι* (α 8) μὲ τὴν φράση «νήπιοι καὶ μωροὶ». Νὰ σημαίνῃ τοῦτο «μικρὰ παιδιὰ ἀνόητα»; ἡ λ. *νήπιος* εἶναι συχὴ στὸν Ὅμηρον καὶ προκαλεῖ ἀθυμίαν νὰ μεταφράζεται ὁ στίχος *νήπιός εἶ, ὧ ξεῖνε, λίην τόσον*, «ξένε μου, παραεῖσαι νήπιος». Στὸ α 51 διατηρεῖται στὴν μετάφραση ἡ λ. τοῦ ὀμηρικοῦ κειμένου *δῶματα*. Ἀλλά, ὡς γνωστόν, στὸν Ὅμηρον ἡ λ. σημαίνει τὴν «κατοικίαν τῶν θεῶν» καὶ ἀκόμη τὸ «ἀνάκτορον», τὸ «παλάτι», ἐνῶ στὰ νέα ἑλληνικὰ τὴν «μικρὴ κατασκευὴ πάνω ἀπὸ τὸν τελευταῖο ὄροφος πολυκατοικίας». Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο διατηρεῖται στὴν μετάφραση ἡ λ. *ἄλκιμον* (*ἄλκιμον ἔγχος*) α 99, «ἄλκιμον κοντάρν». Στὰ νέα ἑλληνικὰ ἄλκιμος σημαίνει «ὁ δυνατὸς σωματικὰ, νέος ἄνδρας», καὶ εἶναι γνωστὴ ἡ φράση «το σῶμα τῶν ἀλκίμων». Ἡ μεταφορὰ τῆς λέξεως «ἄλκιμος» ὡς προσδιοριστικοῦ ἐπιθέτου ἄψυχου πράγματος εἶναι λάθος. Εἶναι ἐπίσης ἄστοχη ἡ μετάφραση τῆς λ. *κῆρυκες* (α 146) μὲ τὴν ἴδια λ. Στὸν ἀρχαῖο κόσμον ὁ *κῆρυξ* ἦταν ὁ «ἀγγελιαφόρος», καὶ μάλιστα πρόσωπον ποὺ ἐπωμίζετο ὑψηλὸ ὑπόθυρον, ἐνῶ στὴν νέα ἑλληνικὴ εἶναι τὸ «πρόσωπον ποὺ κάνει θρησκευτικὸ κῆρυγμα», δηλαδὴ «ἀναλύει τὴν εὐαγγελικὴν περικοπὴν κατὰ τὴν

λειτουργία». Στο ζ 293 ή όμηρικη λ. *τέμενος* μεταφράζεται με την ίδια λ., «ἐκεῖ καὶ τοῦ πατέρα μου το τέμενος». Ἀλλὰ ἡ λ. διαφέρει τελείως ἀπὸ τὸ νόημα ποὺ ἔχει στὴν νέα ἑλληνική, ἀφοῦ στὸ όμηρικὸ κείμενο ἔχει τὴν σημασία «κτῆμα», ἐνὼ στὰ νέα ἑλληνικὰ σημαίνει «τὸν χώρο προσευχῆς», καὶ ιδίως «τὸ τζαμί», ἢ «τὸ κτήριο τὸ ἀφιερωμένο γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν καλῶν τεχνῶν». Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἀφήνονται ἀμετάφραστες πολλὲς λέξεις: *ἰπποβότοιο* (γ 163, δ 99 κ.α.) «ἰππόβοτο», *ρόδοδάκτυλος* (ε 121), «ροδοδάχτυλη», *λευκώλενοι* (σ 198), «λευκώλενες», *ὠκυπόδων* (σ 263), «ὠκύποδα», *λυσιμελῆς* (υ 57) «λυσιμελῆς», *μελάνυδρον* (υ 158), «μελάνυδρη», *νοστήσειν* (υ 329) «θὰ νοστήσει», *παλίντονον* (φ 11 κ.α.) «παλίντονο» (λ. στὴ νέα ἑλληνική ἄγνωστη ἢ σημασία «εὐλύγιστο»), *λύθρω* (ψ 48) «λύθρο» (ἄγνωστη λ. στὴ νεοελληνική), *τερπικεραύνω* (ω 24) «τερπικέρανος» (ἄγνωστη λ. στὴ νεοελληνική), *αἰγίοχοιο* (ω 164 κ.α.) «αἰγίοχος» (ἄγνωστη λέξη στὴ νέα ἑλληνική). Ὡσαύτως ἀφήνονται ἀμετάφραστα τὰ ἐπίθετα τῶν θεῶν, τὰ ὁποῖα, ὁμόγραφα, εἶναι ἄγνωστα στὸν νεοελληνικὸ λόγο. Ὅσα ἀποδίδονται περιφραστικὰ: «τὰ μάτια λάμποντας» (*γλαυκῶπις*, β 382 κ.ἄ.), «πού βροντοφωνεῖ» (εὐρύοπα, γ 288), «ποῦ τὰ σύννεφα συνάζει» [ἀνούσια παρήχησι] (3 21) κτλ. εἶναι σόλοικα, ξένα πρὸς τὸ συντακτικὸ ὕφος τῆς νέας ἑλληνικῆς.

Ἔτσι μὲ τὶς όμηρικὲς λέξεις ἀμετάφραστες, χάνεται ἡ σημασιολογικὴ ἀξία τῆς ἔκφρασης, ἀφοῦ ἡ ἴδια λεκτικὴ μορφή μὲ διαφορετικὸ σημασιολογικὸ περιεχόμενο παραπλανᾷ τὸν ἀναγνώστη. Ἡ μηχανικὴ ἢ σκοπίμη ἀπόδοση τῆς ἀρχαίας λέξης μὲ τὴν ὁμόγραφη νεοελληνικὴ εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ ἀπαγορευτικὴ, ἐφόσον δὲν ταυτίζεται σημασιολογικά, καὶ ὁ μεταφραστὴς στὸ σημεῖο τοῦτο ὀφείλει νὰ εἶναι αὐστηρὸς γιὰ τὶς ἐπιλογές του. Ἄλλως, χάνεται ἡ σπουδαιότητα αὐτοῦ ποῦ πρέπει νὰ λεχθῆ, ἀφοῦ ἔχει χαθῆ καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο λέγεται. Πρέπει στὴν νεοελληνικὴ ν' ἀποδίδεται τὸ ἀρχαῖο κείμενο ὅσο πιὸ τέλεια γίνεται, γιὰ νὰ χαρῆ ὁ ἀναγνώστης αὐτὸ ποῦ πάσχισε νὰ ἐκφράσῃ ὁ Ὅμηρος.

Στὸ όμηρικὸ κείμενο ἡ μετάβαση ἀπὸ τὴν ἡμέρα στὴν νύχτα γίνεται στερεότυπα μὲ τὴν ἐξαίσια ποιητικὴ φράση *δύσετό τ' ἥλιος σκιδώντῳ τε πᾶσαι ἀγνυαί* (β 388 κ.ἄ.). Στὴν φαντασία τοῦ ἀκροατῆ περνοῦν ὅλα τὰ χρώματα τῆς ἱριδος μέχρι νὰ σβήσουν καὶ ν'

άπλωθη τὸ σκοτάδι. Τὴν δύναμη αὐτὴ τῆς εἰκόνας εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποδώσῃ ὁ μεταφραστὴς, ὅταν μάλιστα μεταφράζῃ τὸν ὁμηρικὸ στίχο μὲ τὴν ἀντιποιοητικὴ φράση «ἔδυσε ὁ ἥλιος, ἔπεσε τὸ σκοτάδι στοὺς μεγάλους δρόμους» μὲ χασμωδία καὶ παρερμηνεία:

ποῦ βρέθηκαν οἱ «μεγάλοι δρόμοι» στὰ χρόνια τοῦ Ὀμήρου; ὁ Ἑσύχιος ἀναφερόμενος στὸν στίχο τοῦτο ἐρμηνεύει: *ἄμφοδοι, ῥύμη, ὁδοί. Ἀπὸ τοῦ δι' αὐτῶν ἄγειν ἡμᾶς τὰ γυῖα, τουτέστιν πορεύεσθαι.* Καὶ πάλιν ὁ Ἑσύχιος λέγει γιὰ τὴν λ. *ἄμφοδα αἱ ῥύμαι, ἀγυιαί, δίοδοι.* Μεγάλοι δρόμοι κατασκευάσθηκαν πολὺ ἀργότερα, κυρίως κατὰ τὴν ρωμαϊκὴ περίοδο. Ἡ παρερμηνεία ὀφείλεται προφανῶς στὴν ἔνδειξη στὸ λεξικὸ τῶν Liddell-Scott (Jones) «highway», ποῦ ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντινίδη ὡς «λεωφόρος». Ὁρθότερα μεταφράζεται «δρόμοι» (Καζ.-Κακρ., Γ.Σ. Μενάρδος, Π. Γιαννόπουλος). Τέλεια ἢ μετάφραση τῶν Καζ.-Κακρ.: «κι ὡς πῆρε ὁ γῆλιος καὶ βασίλευσε κι ἰσκιῶσαν ὄλοι οἱ δρόμοι». Θὰ ἦταν καλὴ ἐπίσης ἢ μετάφραση: «βασίλευσε ὁ ἥλιος καὶ σκοτείνιασαν τὰ καλντερίμια».

Τὸ κύριο μέλημα ποῦ πρέπει νὰ διακατέχῃ τὸν φιλόλογο-μεταφραστὴ εἶναι τὸ πῶς ἢ μετάφραση θὰ εἶναι ἱκανὴ νὰ ὀδηγήσῃ τὸν ἀναγνώστη στὸ ἀρχαῖο κείμενο μὲ ἄνεση, χωρὶς ν' ἀπαιτῆ περισσότερο κόπο νὰ καταλάβῃ τὴν μετάφραση ἀπ' ὅ,τι τὸ ἀρχαῖο κείμενο. Ἄν δὲν συμβαίνει τοῦτο, πρόκειται γιὰ δεδηλωμένη ἀποτυχία τῆς μετάφρασης.

Ἡ μετάφραση Μαρωνίτη σὲ γενικὲς γραμμὲς εἶναι ἐλεύθερη. Συχνὰ διαβάζεις Μαρωνίτη καὶ ὄχι Ὀμηρο. Ἄντι νὰ κοιτάξῃ ὁ μεταφραστὴς πῶς νὰ κρυφθῇ πίσω ἀπὸ τὸν συγγραφέα, προβάλλεται μπροστά, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ ἀναγνώστης νὰ διερωτᾶται ἂν διαβάζῃ Ὀμηρο ἢ Μαρωνίτη.

Π.χ. ἡ ὁμηρικὴ φράση *μήτε μνάσασθαι ἄκοιτιν* (α 39) μεταφράζεται «νὰ μπλέξῃ σὲ παράνομο κρεβάτι», ἐνῶ ἀπλῶς σημαίνει «νὰ μὴν κάνει γυναῖκα τοῦ τῆ σύζυγο ἐκείνου», *νόστιμον ἦμαρ* (α 168) σὲ μετάφραση «τοῦ γυρισμοῦ τοῦ ἡ μέρα» χάνει τὴν συναισθηματικὴ φόρτιση ποῦ ἔχει στὸ πρωτότυπο καὶ ποῦ διατηρεῖ ἡ λ. «νόστιμο» στὴ νέα ἐλληνικὴ. Ὁρθότερο θὰ ἦταν: «ἡ γλυκιὰ τοῦ γυρισμοῦ μέρα», *γόνον* (α 216) «ἐκείνον ποῦ τὸν ἔσπειρε», προχωρημένο ἀντὶ τοῦ «εἶμαι γιῶς».

Ὁ καλὸς μεταφραστὴς ὡστόσο ὀφείλει νὰ στέκεται πιστὰ δίπλα στὸ νόημα τοῦ ἀρχαίου κειμένου· ὄχι πὼς πρέπει νὰ χρησιμοποιῆ κατὰ λέξη μετάφραση μὲ συνώνυμα κι ἐπαναλήψεις (τοῦτο εἶναι κατὰ τὸν Κοραῆ *ψυχοκτασία* – οἱ παλαιοὶ το ἔλεγαν *ψυχαγωγία*), ἀλλὰ ν' ἀποδίδῃ πιστὰ τὸ νόημα μὲ ἀντίστοιχες σημερινὲς λεκτικὲς ἐκφράσεις. Κάθε ἐκτροχιασμὸς γίνεται ἀπὸ ἀνεπιτυχή προσέγγιση τοῦ ἀρχαίου κειμένου καὶ ἀπομάκρυνση ἀπὸ τὸν ποιητὴ.

Ἡ χρῆση λέξεων τῆς ἀργκὸ στὴν μετάφραση καταστρέφει τὸ ἥρωϊκὸ ὄψος τοῦ πρωτοτύπου κειμένου μετατρέποντάς το σὲ ἀδόκιμον λόγον, ἀπορριπτέον πάραυτα ἀπὸ ποιητικὸ καὶ παιδαγωγικὸ κείμενο.

Π.χ. ἡ φράση *δαιτὸς ὄνησο* (τ 68) χωρὶς ἰδιαίτερο χρωματισμὸ στὸ πρωτότυπο μεταφράζεται «ντερλίκωσες», λέξη ποὺ ὑποδηλώνει πὼς «ὁ Ὀδυσσεὺς ἔφαγε μὲ λαίμαργία ποσότητα μεγάλη φαγητοῦ», κάτι ποὺ δὲν προκύπτει ἀπὸ τὰ συμφραζόμενα. Ἡ φράση *ἐπίμαστον ἀλήτην* (ν 377) μεταφράζεται «ρεμάλι βρώμι-κο» καὶ δύο στίχους παρακάτω ἡ φράση ... *ἔμπαιον οὐδὲ βίης* ἀποδίδεται «στὴ δύναμη ψοφίμι»· οἱ λέξεις «ρεμάλι», «ψοφίμι» μᾶς φέρουν σὲ διαφορετικὸ σημασιολογικὸ ἐπίπεδο, ἐκτὸς τοῦ ὅτι εἶναι ἐξ ὀρισμοῦ ἀντιποιητικὲς. Μὲ τὴν ἴδια λ. «ρεμάλι» μεταφράζεται ἡ ὀμηρικὴ λ. *ἀμέγαρτε* (=κακομοίρη, φ 362). Στὸ φ 259 ἀπαντᾷ στὴν μετάφραση ἡ λ. «σκασίλα» χωρὶς νὰ δικαιολογῆται ἡ χρῆση τῆς ἀπὸ κάποια λέξη ἢ φράση τοῦ πρωτοτύπου. Στὴν ἴδια κατηγορία εὐτελοῦς καὶ ἀντιποιητικοῦ λεξιλογίου ἀνήκουν λέξεις ἢ φράσεις, ὅπως «ξίπασμένους» (α 134) *ὑπερφιάλοισι*, «γέμισε τὸ παλάτι μ' ἓνα τσοῦρμιο ἐχθροῦς» (δ 319) *δυσμενέων δ' ἀνδρῶν πλειος δόμος*, «ποδάρια» (τ 359) *πόδας*, «τὸν τσινούσε» (χ 225) *νείκεσεν*, «κλαψουρίζεις» (χ 233) *ὀλοφύρειαι*, «κουρνιαῖζει» (ψ 29) *ἔνδον ἐόντα*, «τσοῦρμιο» (ψ 38) *ἀολλέες*, «βούλωσε τὸ στόμα μου» (ψ 76) *ἐλὼν ἐπὶ μᾶστακα*, κ.τ.λ. Αὐτὸ τὸ ὑπερβατικὸ λεκτικὸ τῆς μετάφρασης συνιστᾷ ὕβριν.

Ἐκεῖ ὅπου ὁ Μαρωνίτης χάνει τὸ νόημα τῆς ὀρθοέπειας ἐμπλεκόμενος σὲ μιὰ προκλητικὴ μετάφραση εἶναι ὅταν μεταφράζῃ μὲ ἄκομπες (τὸ λιγότερο) λέξεις τὸν στίχο *μῆδεά τ' ἐξερῦξας δῶη κυσὶν ὦμᾶ δάσασθαι* (σ 87) σὲ «τ' ἀρχίδια θὰ σοῦ ξεριζώσει, ὦμᾶ νὰ σοῦ τὰ φᾶνε τὰ σκυλιά», μετατρέποντας τὸ ἥρωϊκὸ ποίημα σὲ

«γαμοτράγουδο» τοῦ Ἀριστοφάνη. Ἄν ὁ καθηγητὴς φιλόλογος στὸ Λύκειο αἰσθάνεται ἀμηχανία, σὰν διαβάξει τὴν φράση ἀπὸ τὸν Θουκυδίδη (2.40.1) *φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας*, πόσο θὰ νιώθει ἀμήχανος νὰ ἀναγνώσῃ μεγαλόφωνα μπροστὰ στοὺς μαθητὲς τοῦ Γυμνασίου τὴν ὀμηρικὴ αὐτὴ φράση τῆς μετάφρασης; Οὐδεὶς σύγχρονος μεταφραστὴς τοῦ Ὀμήρου ἀπετόλμησε νὰ γράψῃ τὸ *οὐ φωνητὸν* τοῦτο. Ἡ λέξι *μῆδος*, τό, γεν. *μῆδεος*, ἀπαντᾷ στὸν πληθυντικόν. Τὸ ὅτι δὲν χρησιμοποιεῖται κατὰ τὴν μετὰ τὸν Ὀμηρὸ περίοδο σημαίνει πὼς ἦταν σπάνια λέξι, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἢ χρῆσις τῆς δὲν προκαλοῦσε. Ἀνάλογη θὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ μετάφρασίς τῆς στὴν νέα ἑλληνικὴ. Σωστὰ οἱ Καζαντζάκης - Ἰ. Κακριδῆς γράφουν «ἀχαμνά» (καὶ ὁ Γ.Σ. Μενάρδος), ὁ Ἐφταλιώτης «τὰ κρυφά», ὁ Π. Γιαννακόπουλος (Κάκτος) «αἰδοῖα» ἀκολουθῶντας τὴν μετάφραση τοῦ Ἰ. Ησυχίου: *μῆδεα τὰ αἰδοῖα*.

Ἡ μετάφραση εἶναι ὑποχρεωμένη ἀπέναντι στὸ πρωτότυπο, ὥστε νὰ εἶναι, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ἀκριβής. Παρασημασίες τῶν λέξεων καὶ πρωτοτυπίες ἐντυπωσιασμοῦ ἐκ μέρους τοῦ μεταφραστῆ ὀδηγοῦν σὲ ἀποτυχία τῆς μετάφρασης.

Εἶναι ἀτυχῆς ἡ μετάφραση «ψαρίσιο πέλαγος» τῆς ὀμηρικῆς φράσης *πόντον... ἰχθυόεντα* (δ 381 καὶ 390). Λέμε βέβαια «ψαρήσια» (γρ. μὲ -η-) μυρωδιά, κόκαλα, λέπια», ἀλλὰ «ψαρήσια θάλασσα» (ἀκόμη καὶ μὲ -ι-) δὲν λέγεται. Θὰ μπορούσα νὰ προτείνω τὴν σύνθετη λέξι «ψαροθάλασσα», γιὰ τὴν ὁποία δὲν θὰ εἶχε κανεὶς ἀντίρρηση («ψαροθρόφα θάλασσα» Καζ.-Κακρ.: «τὸ πέλαγο τὸ ξ ψαροτρόφο» Γ.Σ. Μενάρδος), ἀλλὰ περισσότερο εὐπρόσδεκτη θὰ ἦταν ἡ περίφραση «τὸ γεμάτο ψάρια πέλαγος» (Π. Γιαννακόπουλος [Κάκτος]). Ἄλλωστε κι ὁ ἴδιος ὁ Μαρωνίτης μεταφράζει μὲ περίφραση τὴν φράση *ἐπὶ οἴνοπα πόντον* (γ 286) «στὸ πέλαγο, ποῦ ἔχει τὸ χρῶμα τοῦ κρασιοῦ» («τὸ πέλαγο τὸ κρασάτο» Καζ.-Κακρ.: «σκοτεινόχρωμο πόντο» Γ.Σ. Μενάρδος: «στὸ μελανὸ πόντο» Π. Γιαννακόπουλος [Κάκτος]). Εἶναι ἐπίσης λαθεμένη ἡ μετάφραση τῆς φράσης *φῶκαι νέποδες* (δ 404) ὡς «φώκιες ἀποδες». Ὡς γνωστὸν οἱ φώκιες ἔχουν πόδια (ἂν καὶ βραχέα) μὲ πέντε δάχτυλα καὶ ἰσάριθμα νύχια. Ὁ Ἰσύχιος παραδίδει *νήποδες ἀνυποδέτους* καὶ στὸ λεξικὸ τῶν Liddell-Scott-Jones παρατίθεται τὸ λ. *νέπους, -ποδος*, ὁ, μὲ τὴν ἐρμηνεία *children* ἀναφορικὰ μὲ τὸν συγκεκριμένο τοῦτο στίχο τοῦ Ὀμήρου. Ὁρθὰ οἱ μεταφραστὲς

ἀποδίδουν τὴν ὁμηρικὴ λέξη ὡς «παιδιά» («θυγατέρες» Καζ.-Κακρ.). Πβλ. ὠστόσο, τὴν ἐπίσης ἐσφαλμένη μετάφραση «φτερουγόκουπες» Γ.Σ. Μενάρδος: «σωρευτές» Ζ. Σιδέρης.

Ἡ μετάφραση ὑπείκουσα στὴν ὑπεραπλοποίηση στερεῖται λεπτομέρειες ποὺ τὸ ὁμηρικὸ κείμενο δηλώνει.

Π.χ. ὁ Ὀδυσσεὺς ὁμιλῶντας στὴν Πηνελόπη, ὅταν αὐτὴ πρότεινε νὰ δεχθῆ ὁ Ὀδυσσεὺς ποδόλουτρο, λέει: *οὐδὲ γυνὴ ποδὸς ἄψεται ἡμετέροιο* (τ 344). Τοῦτο μεταφράζεται «καμὶα γυναῖκα δὲν θ' ἀγγίξει τὰ δικά μου πόδια». Ἡ χρῆση τοῦ πληθυντικοῦ (πόδια) στὴν μετάφραση καταστρέφει τὴν ἔντονη ἄρνηση τοῦ Ὀδυσσεὺς «νὰ μὴν ἀγγίξει (καὶ νὰ τὸ θέλῃ) βουλητικὸς μέλλοντας) οὔτε τὸ πόδι μου».

Ἡ εἰσαγωγὴ τῆς ἀπάντησης σὲ διαλεγόμενα πρόσωπα (θεοί, ἄνθρωποι) γίνεται στὸ ὁμηρικὸ κείμενο μὲ τὶς φράσεις: *τὸν δ' ἡμῖβετ' ἔπειτα* (α 44, 80, 314 κτλ.), *τὴν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη* (α 63), *τὸν δ' αὖτε προσέειπε* (α 178, 221 κτλ.), *τὴν δ' αὖ ... ἀντίον ἠΐδα* (α 213, 230, 306 κτλ.) μὲ τὴν σημασίαν «ἀποκρίνεται», «ἀπάντησε». Στὴν μετάφραση Μαρωνίτη βρῖσκομε κατ' ἐπανάληψη τὴν φράση «τῆς ἀντιμίλησε». Ὅμως τὸ ρ. «ἀντιμιλῶ» σημαίνει «διατυπῶν ἀντίρρηση, διαφωνία» ἢ «μιλῶ μὲ αὐθάδεια, χωρὶς νὰ δείχνω τὸν ἀπαιτούμενο σεβασμὸ πρὸς τὸν συνομιλητὴν μου». Ταιριάζει τοῦτο στὸν Τηλέμαχο (α 345), τὸν *πεπνυμένον* «συνετό», ἀπευθυνόμενο πρὸς τὴν μητέρα του:

Σὲ εὐάριθμες περιπτώσεις διαπιστώνεται παράλειψη στὴν μετάφραση λέξεων τοῦ πρωτοτύπου κειμένου.

Π.χ. ἡ φράση *λιλαιομένη πόσιν εἶναι* (α 15) μεταφράζεται «τὸν ἤθελε δικό της» παραλείποντας τὸ *πόσιν* διερωτᾶται ὁ ἀναγνώστης «δικό της φίλο, σύντροφο, δοῦλο;» *εὐχόμεναι εἶναι υἱὸς* (α 180-1) ἀποδίδεται ἀπλῶς «γιός» καταστρέφοντας ἔτσι τὸ καύχημα τοῦ ὁμιλητῆ (τοῦ Μέντη) πὼς εἶναι γιὸς σπουδαίου προσώπου, *στυγερός ... ἔρινός* (β 135) ἀποδίδεται ἀπλῶς «Ἐρινύες» ἢ λ. «στυγερός» μὲ τὴν ἴδια σημασίαν καὶ στὴν νέα ἑλληνικὴ στέκει κάλλιστα σὲ μετάφραση «στυγερὸς Ἐρινύες».

Ἀντίθετα, σὲ ἄλλες περιπτώσεις μεταφράζεται μία ὁμηρικὴ λέξη μὲ παράθεση περισσοτέρων (συνωνύμων) λέξεων,

π.χ. *πεπνυμένος* (α 213), «μὲ φρόνηση καὶ γνώση»,

ἐνῶ ἀφήνονται πολλές λέξεις τοῦ ὁμηρικοῦ κειμένου ἀμετάφραστες. Παρατηρεῖται κάποτε στὴν μετάφραση σύγχυση στὶς ὀνομασίες τῶν ἀνέμων.

Π.χ. ἡ φράση *εἰ μὴ εὐρός τε νότος τε* (μ 326) ἀποδίδεται «μόνο νοτιάς σιρόκος»· δηλαδή δηλώνεται πῶς πρόκειται γιὰ ἕναν ἄνεμο μὲ τὴν ὀνομασία «νοτιάς σιρόκος». Το κείμενο ὅμως λέει: «παρὰ μόνο ὁ Σιρόκος κι ὁ Νοτιάς» (= Νοτιοανατολικὸς καὶ Νότος).

Γενικά, οἱ λέξεις τῆς μετάφρασης ἄλλοτε ρηχαίνουν τὸ νόημα καὶ ἄλλοτε τὸ εἰδικεύουν, σπάνια ταυτίζονται σημασιολογικά μὲ τὸ πρωτότυπο.

Λέξεις προσδιοριστικὲς ἰδιαίτερων χαρακτηριστικῶν τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅπως *γλαυκῶπις*, *αἰγίοχος*, *ροδοδάκτυλος* κ.ἄ. ἀφήνονται ἀμετάφραστες ἢ μεταγλωττίζονται, χωρὶς ἢ νεοελληνικὴ ἔκφραση νὰ εἶναι ἰσάξια τῆς μονολεκτικῆς λέξης τοῦ πρωτοτύπου. Ἡ προσπάθεια σημασιολογικῆς ταυτότητας συνεπάγεται ἀναγκαστικά διαφοροτικὸ τόνο, δημιουργεῖ ἄλλη ἠχητικὴ ἀντίληψη, ἐνῶ ἡ ἐπιχειρούμενη θεραπεία μὲ νεόπλαστη λέξη προκαλεῖ ἀντίδραση στὸ κοινὸ γλωσσικὸ αἶσθημα μὲ τὸ ἀνενεργὸ νόημα ποῦ μεταφέρει.

Ὁ μεταφραστὴς (κάθε μεταφραστῆς) προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ ἕνα ἔργο ἰσάξιο μὲ τὸ πρωτότυπο. Ἔχει βέβαια πολλὰ ἐμπόδια ποῦ πρέπει νὰ ξεπεράσῃ, γιὰ νὰ ἀνταποκριθῇ στὴν ἀποστολὴ του. Γιὰ τὴν συγκεκριμένη ὑπὸ κρίση μετάφραση θὰ ἦταν ὑπερβολικὸ νὰ καυχηθῇ ὁ μεταφραστὴς πῶς πέτυχε νὰ κατακτήσῃ τὸ ὁμηρικὸ κείμενο καὶ νὰ τὸ ἀποδώσῃ ἰσάξιο στὴν νέα ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Ὁ ἠχητικὸς πλοῦτος τῆς γλώσσας τοῦ Ὅμηρου χάνεται στὴν μετάφραση, ἀναγκαστικά ὡς ἕνα σημεῖο, ἀπὸ τὴν ἀπώλεια τοῦ ρυθμοῦ καὶ τῆς μουσικότητος τοῦ στίχου. Αὐτὰ δὲν κρατιοῦνται στὴν μετάφραση καὶ δὲν θὰ ἦταν εὐκόλο νὰ κρατηθοῦν. Ὁ Μαρωνίτης δὲν φαίνεται νὰ ἔχη κρατήσῃ μὲ ἐπιτυχία τὴν ἠχητικὴ ἀξία τῆς λέξης καὶ τὴν κομψότητα τῆς φράσης τοῦ πρωτοτύπου. Τὰ τραχιά συμφωνικά συμπλέγματα ἢ οἱ ἀπρόβλεπτες παρηχήσεις στὴν μετάφραση («ἂν ἴσως σοῦ τὸ στεῖλει», *αἶ κε πόρησιν* [β 186]), οἱ ἀντιποιητικὲς λέξεις («αὐτοπροσώπως» *αὐτὸς* [β 246]), οἱ χαοτικὲς χασμωδιὲς στεροῦν τὴν μετάφραση ἀπὸ τὴν μουσικότητα ποῦ εἶχε ἀρχικὰ ὁ στίχος μετὰ τὴν δημιουργία του, ἀφοῦ πρωτοπαρουσιάστηκε ἀπὸ τὸν ποι-

ητή με μουσική, ή όποία, όπως ήταν φυσικό, μεταβαλλόταν στην συνέχεια ανάλογα με την μουσική έπιδεξιότητα των ραψωδών.

Όλα τὰ παραπάνω δέν αποτελοῦν παρὰ σταχυολόγηση ἀπό πολλές ἀδυναμίες πού σημείωσα στην μετάφραση τοῦ Μαρωνίτη.

Βασίλειος Γ. ΜΑΝΔΗΛΑΡΑΣ
Όμότιμος Καθηγητής τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας
καὶ Παπυρολογίας
τοῦ Ἰονίου Πανεπιστημίου